

ПРЕДУСЛОВИ И ПРЕПРЕКЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ МУЛТИФУНКЦИОНАЛНОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Наташа Станојевић

Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија

Слободан Котлица

МБ Универзитет, Београд, Србија

Апстракт: У средишту истраживања су предности, могућности, ограничења и фактори имплементације мултифункционалног концепта руралног развоја. Као врста интегрисаног развојног приступа, концепт проширује функције и активности руралних средина изван пољопривредне производње. У средишту овог приступа је развој заснован на предностима које пружа географска локација, било да се оне односе на природне погодности, културно-историјска обележја, специфичне пољопривредне или занатске производе. Локалне специфичности се сматрају потенцијалом за развој руралног туризма у свим његовим аспектима, али и бриге о старима, специфичних лечилишта, едукативних центара и одељења образовних установа из области пољопривреде, итд. Циљ истраживања је да се идентификују фактори који утичу на успех имплементације овог развојног концепта. Анализом и класификацијом резултата претходних истраживања о препрекама и изазовима у практичној примени овог концепта у Европи, Аустралији и Африци, као и доступних извора о његовој релативно успешној реализацији у земљама источне Азије, идентификована су четири кључна фактора. То су: усаглашеност главних циљева креатора политике са локалним циљевима, континуитет јавних политика, координација великог броја субјеката и обавезујући карактер аката који регулишу имплементацију развојног модела. Сви фактори упућују на то да овај развојни модел захтева наглашену улогу државе, која не подразумева само финансирање, већ и логистичку, административну и организациону подршку. Ово се уједно може сматрати главним разлогом релативно успешне имплементације модела у источној Азији, посебно Кини, спорадичних успеха у земљама Запада и готово увек неуспешних примера у Африци, за које је модел првобитно био осмишљен.

Кључне речи: мултифункционални развој, рурални туризам, локацијске предности, руралне области.

1. УВОД

Мултифункционални модел руралног развоја подразумева различите концепте, са различитим комбинацијама интеракција разноврсних ентитета, делатности и принципа њиховог повезивања. Уобичајено се односи на непроизводне аспекте руралног развоја и подразумева очување и коришћење непроизводних руралних ресурса као што су атрактивни предели, аутохтоне врсте биљака, традиционалне и културне вредности, који би могли бити окосница сеоског туризма и сродних услужних делатности.

Иако концепт датира из 1970-тих, његова садржина више одговара савременим захтевима о социјалној и регионалној инклузивности, еколошки одрживим делатностима, примату развоја над производним растом и померање развојних концепата од универзалних ка посебним и појединачним решењима. Ово су разлози

због којих мултифункционални рурални развој поново долази у фокус креатора развојних политика и истраживача.

Циљ истраживања је да се идентификују најважније препреке и фактори успеха за имплементацију овог развојног модела, као полазних основа за будуће пројекте и политике засноване на концепту руралне мултифункционалности.

Рад је подељен у две главне целине. Први део објашњава теоријске основе концепта мултифункционалног руралног развоја, његове циљеве, претпоставке и могућности, као и значајне разлике у приступу примене модела у пракси. У другом делу се идентификују кључни предуслови за успешну имплементацију модела. Истраживање се заснива на обиљу чланака аутора који су анализирали пројекте мултифункционалног руралног развоја у Европи, Аустралији, Африци, Источној и Југоисточној Азији. Поред секундарних извора који истражују примену концепта, посебно место је дато новијим решењима имплементације модела у Кини, која је остварила импресивне резултате у погледу броја новооснованих привредних субјеката и нових функција руралне заједнице, као и значајне успехе у повећању прихода инволвираних пољопривредника, броја новооснованих привредних субјеката и додатних прихода од руралног туризма.

2. КОНЦЕПТ МУЛТИФУНКЦИОНАЛНОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

2.1. Развој идеје

Идеја мултифункционалног руралног развоја је новији сегмент концепта интегрисаног развоја сеоских средина и представља његову садржајну допуну. Концепт интегрисаног руралног развоја раних 1970-их био је једна од „најважнијих развојних интервенцијских стратегија које су користиле владе Трећег света“ (Cohen, 1987), али је врло брзо заузео значајно место у европским аграрним политикама. Важно обележје интегрисаног приступа је фокус на одређене географске области, што је значајан искорак у односу на, још увек доминантан, генерализован приступ аграрних политика. У средишту концепта се налазио мултисекторски приступ, који се односи на проширење производних активности у селима додавањем делатности из секундарног сектора (прерада) и терцијарног сектора (паковање, складиштење и складиштење, сеоски туризам и хоби пољопривреда). Основна идеја је да се функционалније (вертикално) повежу сви сегменти пољопривредне производње и да се што више „карика“ пољопривредних производних ланаца стационарају на примарној производној локацији, односно у руралним подручјима.

Почетком 21. века концепт интегрисаног руралног развоја добио је много шире значење у литератури, додајући непроизводне секторе. Ово проширено разумевање модела покренуло је развој потпуно новог, холистичког приступа, који подразумева да „сваки успешан развој мора да узме у обзир друштвене, културне, економске, еколошке и географске реалности које обликују животе људи широм света“ (UN, 2004). У литератури која се односи углавном на развијене земље Европе и често Аустралију, овај свеобухватни приступ је послужио као основа за теоријски правац који се декларише као мултифункционални приступ руралном развоју. Према његовим ауторима (Wilson, 2001; 2004; Holmes, 2002; McCarthy, 2005, и други), мултифункционалност је оквир унутар којег се може подстаћи „рурална динамика“ уз очување аутентичности руралних заједница. Мултифункционални развој се односи се на ширење руралних активности ван пољопривредне производње и подразумева хоризонталну интеграцију актера и делатности. Преваходно се односи на коришћење

локалних предности за развој руралног туризма, бриге о старима, специфичних лечилишта, едукативних центара или одељења образовних установа из различитих области пољопривреде. Главна идеја је да се „истраже економске, еколошке, културне и друштвене функције пољопривреде и да се пољопривредна производња интегрише са туризмом, образовањем, културом и бригом о старима“ (Kimura et al., 2021, 46). Идентификовање компаративних предности се у овом сегменту интегрисаног приступа односи на потенцијалне основе сеоског туризма, које се могу сврстати у три групе:

- природни ресурси (пејзажи, језера и реке за рекреативни риболов, термалне и лековите воде, планине, снежне падине за зимске спортове...);
- културно-историјске специфичности (обичаји, традиционални фестивали, музика и плес, традиционална медицина, пољопривредни едукативни паркови...);
- специфични производи - одређене врсте биљака, животиња, храна са регионалним карактеристикама, занатски производи карактеристични за одређено подручје (рукотворине уметничке или употребне вредности).

Као најважнији циљеви мултифункционалног приступа се могу издвојити развој нових услуга и производа сеоског туризма и забаве, диверсификација прихода становника села и побољшање општих услова живота, уз истовремену заштиту природе и очување сеоске традиције, обичаја и културног наслеђа.

2.2. Приступ имплементацији концепта

Описан теоријски дефинисан приступ руралном развоју није био праћен значајним променама у аграрним политикама, а још мање применом у пракси све до почетка 21. века, када покрет доживљава извесни процват. Експанзија идеје мултифункционалног развоја резултирала је бројним пројектима, потом научним истраживањима њихове успешности, док је концепт нашао место у самим аграрним политикама само у Кини и неколико земаља источне и југоисточне Азије. Идеја руралног развоја заснованог на развоју локалног брэнда, на Западу је формулисана у оквиру теоријског концепта постпродуктивизма, у чију реализацију сумња већина самих заступника, док је на Истоку део овог концепта већ имплементиран у оквиру стратегије *Једно село - један производ* (*One village, one product – OVOP*).

ОВОП стратегија се односи на унапређење и брэндирање специфичних производа карактеристичних за дату област, као окоснице руралног туризма, али и ширег развоја руралних заједница. Настала је у Јапану још 1979. године и током 1980-тих се врло брзо проширила на Кину и земље АСЕАН-а (југоисточна Азија). Ради се о „стварању јединствених производа који имају високу додатну вредност, производњи добара и услуга користећи локалне ресурсе...“ (ASEAN, 2014) или, укратко, о „брэндирању специфичних производа карактеристичних за одређену локацију“ (Smith, 2021, 5). У Кини је ова стратегија проширена на остала два сегмента мултифункционалног приступа - културно-историјско наслеђе и природно-туристичке ресурсе у развојним смерницама КП Кине (неформално обавезујућег карактера) из 2015. године. Као циљ је постављена изградња групе (кластера) карактеристичних туристичких села „са историјским, регионалним и етничким карактеристикама“ (Гуобанфа бр. 93, 2015, члан 7). Државни савет Кине је 2019. године дефинисао проширене функције села: „реализовати пројекте сеоског туризма и пољопривредни хоби, градити паркове и сеоске куће за разгледање и забаву, градити шумске домове и здравствене установе са комплетним садржајима и различитим функцијама, (Гуофа бр. 12, 2019). Сви циљеви су

подржани масовним субвенцијама. Резултати имплементације модела у Кини су мерљиви. Број ноћења у руралном туризму је увећан за 25% већ у првој години, док је до 2021 увећан четири пута (Kimura, 2021 за период 2012-2019; Нонгчанфа бр. 7 за 2020 и 2021).

С друге стране, најистакнутији западни аутори који се залажу за мултифункционални приступ Wilson (2001; 2004), Potter and Burney (2002), сумњају да овај процес може бити успешан. Вилсон чак закључује да постпродуктивизам „може бити само теоријски конструкт у умовима академика, а не израз стварности на терену“ (Wilson, 2004).

Оштре разлике се не односе дакле само на успешност у реализацији, већ на саму могућност имплементације овог развојног модела. Како је улога државе у координацији јавних добара и услуга је саставни елемент интегрисаног руралног развоја (Brinkerhoff, 1981), у средишту ових разлика је позитиван и негативан однос аутора према улози државе, као и реалне разлике у политичким оквирима за реализацију модела.

Неки аутори на то гледају афирмативно, наводећи политичку подршку као фактор унапређења интегрисаних аграрних ланаца вредности (Devaux et al., 2017). Други, напротив, виде зависност мултифункционалног руралног развоја од државне интервенције као проблем (Wilson, 2001; 2004; Potter and Burney, 2002). За ова друштва, проблем имплементације развојног модела је проблем његове спонтане имплементације, независне од подршке државе и буџета. Иако су значајне државне субвенције уобичајене у пољопривреди, са мултифункционалним приступом и било којим постпродуктивистичким концептом, производња је ограничена на простор локалних заједница, што доводи до проблема „у којој мери мултифункционалност пољопривреде може оправдати наставак домаћих субвенција пољопривредницима“ (Potter and Burney, 2002). Ове констатације указују на јасне разлике у приступу самих држава руралном развоју. Док западне владе очекују да субвенцијама подстакну продуктивност, кинеска влада сматра успехом интензивирање активности у жељено правцу, не водећи рачуна о томе да ли су оне еквивалентне уложеним средствима.

Између ова два гранична концепта улоге државе у руралном развоју налази се читав низ различитих приступа и различитих организационих и финансијских могућности држава за реализацију ове улоге.

3. ФАКТОРИ УСПЕШНЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ КОНЦЕПТА

Низ најзначајнијих радова који анализирају углавном неуспешне покушаје примене мултифункционалног модела развоја руралних средина у земљама Запада, као и изворни документи и извештаји о релативно значајним резултатима на Истоку, представљају основу за идентификовање најважнијих фактора који утичу на исход ових пројеката. При томе, успех односно неуспех се у овом истраживању односе искључиво на успешност примене мултифункционалног развојног концепта, не на степен руралног развоја генерално.

3.1. Усклађеност централног плана са локалним потребама и могућностима

Како је фокус на појединачна географска подручја једна од основних карактеристика мултифункционалног концепта руралног развоја, питање координације ентитета се првенствено односи на усаглашавање планова, могућности, потреба и надлежности централних и локалних власти. Међу недостацима у спровођењу мултифункционалног руралног развоја, неколико аутора је истакло као најчешћи проблем неусаглашеност централно постављених циљева са могућностима имплементације и специфичним

потребама локалних заједница. Анализирајући велики број пројеката, ови аутори откривају да локални актери углавном нису ни били укључени у креирање развојних програма. У тим случајевима, локалне специфичности су разматране у мери у којој су биле схваћене и идентификоване са врха. Лове и други (Lowe et al., 1998) су нагласили природну супротност локалног (ендогеног) и централно-владиног (егзогеног) приступа развоју. Конвеј (Conway 2004), на основу бројних примера у афричким земљама, наводи да скоро увек постоји нека врста сукоба између планирања одозго на доле и учешћа одоздо према горе (2004, 21). Немеш (Nemes 2005), с друге стране, указује на то да је неусклађеност између „централног бирократског” и „локалног хеуристичког” система руралног развоја извор бројних додатних фактора који доводе до честих неуспеха политика руралног развоја у Европи. Тако је временом концепт надограђиван захтевима за укључивање органа локалне самоуправе, односно за координисане активности централне и локалне власти. Хоџ и Мидмор (Hodge and Midmore 2008), такође на основу бројних студија случаја (углавном у Великој Британији), закључују да ресурсе треба усмерити ка конкретни проблемима на нивоу појединачног домаћинства или предузећа. „Ово је очигледно немогућ задатак за централну или савезну владу и указује на захтев за децентрализацијом доношења одлука. Али то можда и даље није изводљиво за регионалну владу и може захтевати још локализованији приступ (Hodge and Midmore, 2008, 29).

Контрадикције у ендогеном и егзогеном приступу развоју могу се ублажити, али сваки компромис умањује успех постављених циљева. Да би се постигли интегрисани развојни циљеви, ове контрадикције се морају посматрати као комплементарне. Како је Немеш (2005) истакао, „у идеалном случају, они би требало да раде у сарадњи, допуњујући једни друге, формирајући интегрисани развојни систем... Он је интегрисан у смислу да се – за разлику од централног развоја – контролише и управља локално; али – за разлику од локалног развоја – осим локалних ресурса, ослања се и на стручну и финансијску подршку центра“ (Nemes, 2005, 24).

У ранијим аграрним политикама Кина је била пример имплементације планова усвојених на највишем нивоу, без узимања у обзир локалних специфичности. У производњи кључних прехранбених производа, централни планови још увек предвиђају квантитативне циљеве по регионима. Међутим, са новијим генералним отклоном ка развоју уместо раста, развојне активности КП Кине су пример комплементарности локално дефинисаних развојних циљева, локалног управљања њиховом реализацијом уз финансијску и логистичку подршку централних власти. Прецизније, развој је спуштен још ниже – на ниво економских субјеката (компанија и домаћинства), које су основни субјекти мултифункционалног развоја, конкретно руралног туризма, док је локалним властима наложено да овим субјектима омогуће стручну, административну, логистичку и саветодавну помоћ, као и да одговорно расподељују финансијска средства које обезбеђује централна власт. Опште правце и циљеве поставља КП Кине, али су наглашена и јасна упутства за ослонац на локалним условима и специфичностима. „Придржавајте се локалних услова и истражите начине за интеграцију различитих региона и различитих индустрија“ (Гуобанфа, 2015). „Прилагодите мере локалним условима и истакните локалне карактеристике“ (Гуофа, 2019).

Како би се избегла ситуација да локалне заједнице немају могућности да реализују задате циљеве, идентификовање конкретних производа, активности, природних и културно-историјских предности би требало да се одвија на нижим нивоима као што су општина или регион. Ове јединице би, у складу са својим могућностима, требало да саме предложе мањи број аутентичних предности датог простора као основу развоја нових руралних функција.

3.2. Континуитет јавних политика

Следећа уобичајена препрека која се може идентификовати анализом неуспешних покушаја реализације овог модела је то што се имплементација углавном одвија у оквиру пројеката. Дево и други (Devaux et al. 2017) истичу да је време значајан фактор успеха руралног развоја. Трајност и одрживост није карактеристика пројеката, тако да су се ове развојне иницијативе завршавале са завршетком периода који пројекат предвиђа. Чак и када је држава покретач пројекта, а посебно када су у питању приватне иницијативе и донатори, пројекти имају ограничено, унапред одређено трајање. То подразумева аплицирање предузећа или, у бољем случају, сеоских заједница за средства из предвиђених фондова. За 3–5 година, колико трају пројектни циклуси, могуће је успоставити веома мали број нових руралних активности и функција и готово је искључена могућност да оне омогуће приходе који би мотивисали субјекте да наставе њихову реализацију. Најуспешнији случајеви су имали финансијску подршку најмање једну деценију (Devaux et al., 2017).

Неуспех руралног развоја заснованог на богатству локалних предности у афричким земљама је управо пројектни приступ заинтересованих међународних организација. Ово је делом повезано са претходним фактором, одвојеност од локалног плана, међутим, константна политичка нестабилност и кратко трајање влада нису добра основа за успостављање релативно трајних аграрних политика и покретање дугорочних развојних пројеката.

У погледу трајности власти и јавних политика истичу се земље Источне Азије, Кина, са једнопартијским системом, Јапан и Јужна Кореја, са дугорочним стратегијама, које најчешће временски далеко превазилазе трајање одређене владајуће структуре. Кина, са најновија два петогодишња плана се истиче у том погледу. Ово је прва земља која успоставља нови модел руралног развоја од самог почетка, односно од идентификације природних или културних предности појединачних руралних средина, као основе за рурални туризам. При том се не ради о локалним пројектима, већ о стратегији која укључује све провинције и десетине хиљада села са различитим специфичним производима, природним предностима и веома разноврсним културним наслеђем. У Кини такви подухвати нису нови и имају значајне шансе за успех управо због континуитета јавних политика, подржаних континуитетом власти. Плански приступ КП Кине подразумева релативну одрживост развојних стратегија. Ниједна промена развојних стратегија није у потпуном нескладу са претходном, ниједна нова основа за развој не поништава претходна достигнућа, нити намеће елиминацију претходног покретача раста.

Добар пример континуитета у руралним развојним плановима је однос према претходној стратегији ОВОП. Како је наведено, његова суштина је уткана у мултифункционални приступ развоју, а идеја специфичних локалних производа проширена је на специфичне локалне природне и културне специфичности. Сам концепт демонстрационих зона ОВОП више није потребан, јер је основа за њихово формирање садржана у новим документима о мултифункционалном руралном развоју. Међутим, подршка ОВОП-а се наводи у документима сваког новог петогодишњег циклуса већ неколико деценија, како добијени сертификати не би изгубили значај за пољопривредне субјекте који послују по овом моделу.

3.3. Координација актера

Проблем који се истиче у готово свим анализираним пројектима је координација активности и компатибилно функционисање великог броја укључених субјеката. Мултифункционални приступ подразумева координисану активност актера као што су: сеоска домаћинства, занатска и уметничка удружења или породице и појединце који се баве специфичним занатима, сеоских задруга, туристичких организација на више нивоа, маркетиншких компанија, организатора јавних манифестација и сајмова, затим јавних служби и власти на свим нивоима, као и финансијских институција (банака и осигуравајућих компанија), с обзиром на значајна почетна улагања. Овим листа актера није исцрпљена. На конференцији Уједињених нација (ECOSOC, 2004) посвећеној интегрисаном руралном развоју, поред локалне самоуправе, руралне заједнице, породице и појединаца, наведено је још неколико потенцијалних актера: међународне невладине организације, УН и њене агенције, мултилатералне финансијске институције као што су Светска трговинска организација, Светска банка и Међународни монетарни фонд, регионални удружења, донатори и инвеститори из приватног сектора. Сви ови актери морају бити координисани у циљу оптимизације и побољшања коришћења постојећих природних и друштвених потенцијала руралне заједнице, што је у организационом смислу можда најзахтевнији аспект овог развојног модела. Како би се омогућило ефикасно спровођење циљева, контрола и координација, неопходан је висок степен децентрализације, уз истовремено високу кохерентност власти на свим нивоима.

Пољопривредници и сеоске задруге су кључни актери, али они могу бити успешни само у ретким случајевима уколико њихове активности нису подржане, промовисане и координисане од стране субјеката виших нивоа. У координацији актера најважнија улога природно припада локалној управи, која формира, контролише и координише управљања селима и сеоске услужне и производне центре. Предузећа у култури и туризму би требало да, поред промоције разноврсних руралних функција, омогуће синергијско деловање свих учесника у развоју заједница са специфичним пејзажима, културом или производима. Најуспешнији пример овакве организације је нови кинески концепт именована тзв. „водећих компанија“, које су задужене да укључе што већи број домаћинстава и појединаца у мрежу активности брендирања, маркетинга, организовања туристичких посета и др. Именовање водећег субјекта са оваквим дужностима је приступ који може да омогући успешну координацију актера и развој бројних руралних функција. Међутим, успех овог метода првенствено зависи од дисциплине и одговорности великих предузећа и/или контроле владе.

Са овим је повезан и наредни фактор успешности примене било ког развојног модела или политике, а то је степен обавезности реализације планова.

3.4. Обавезујући карактер

Циљеви, методе и актери развоја су увек прецизирани одговарајућим документима (плановима, стратегијама, мишљењима, понекад и законима), али однос према имплементацији развојних модела зависи од низа специфичности политичког система, друштва, владе и друго. Сви наведени фактори имплицирају значајну улогу државе у реализацији мултифункционалног руралног развоја, али је обавезујући карактер најдиректније повезан се државом. Обавезујући карактер планова, мишљења и препорука КП Кине и строге санкције за неуспех, један су од кључних фактора свих врста успеха које ова земља остварује већ низ деценија. На пример одредба најновијег Закона о промоцији руралне ревитализације (2021), која се односи управо на мултифункционални и мултисекторски рурални развој гласи: „Уколико органи власти на свим нивоима и њихови надлежни органи не обављају или неисправно обављају своје задатке у складу са релевантним државним прописима, против непосредно одговорних лица биће подигнуте оптужнице и изречене казне у складу са законом. Ко прекрши законе и прописе о квалитету и безбедности пољопривредних производа, заштити животне средине, управљању земљиштем и сл., казниће се од стране надлежних органа у складу са законом“ (Члан 73).

Одговорност се не односи само на државне институције, већ и на појединце. У погледу индивидуалне одговорности за остваривање циљева, одговорни су, на пример, истакнути чланови КП који су именовани на нивоу округа као надзорно тело реализације развојних планова. У случају успеха или неуспеха јавно се именују на нивоу КП округа, а у случају неуспеха због немара могу бити деградирани или изгубити позицију у партији. У погледу привредних субјеката, на седницама КП Кине покрајина и округа јавно се именују изабрана водећа предузећа, а њихови руководиоци или власници (једнако приватни и државни) добијају задатак да мање успешне произвођаче, односно њихове производе, укључе у мрежу нових руралних активности. Интерес ових компанија за укључивање слабих карика се не узима у обзир. Како су ово највеће и најуспешније компаније на нивоу округа, претпоставка је да оне могу преузети терет слабијих учесника. За њих не постоје директне законске санкције у случају неуспеха, али неуспех није без последица јер сва финансијска и административна подршка овим предузећима долази од државе.

Надмоћ државе у односу на привреду уобичајена је у многим земљама источне Азије (Кина, Јапан, Јужна Кореја) и неприхватљива у европским државама и још мање у Северној Америци. С обзиром на могућност да развој нових функција руралних средина допринесе „само“ развоју одређене заједнице, без обавезних позитивних ефеката за велика предузећа укључена у развојне активности или без ефеката на привреду у целини, неуспех у успостављању овог модела руралног развоја на Западу је сасвим очекиван.

ЗАКЉУЧАК

У овом истраживању анализирани су фактори мултифункционалног приступа руралном развоју. Овај развојни концепт подразумева идентификовање локалних предности које се не односе на пољопривредну производњу већ на предности одређене локације, које могу допринети проширењу функција руралних средина, развоју руралног туризма и сродних непроизводних делатности. Ове предности укључују природне лепоте, специфичне производе биљног или животињског порекла, лековито биље, традиционалну медицину, рукотворине, аутентични фолклор и културу и слично.

Анализом примарних и секундарних докумената о покушајима примене модела у пракси различитих региона света, идентификовано је неколико најчешћих значајних слабости, неуспеха и препрека, као и успешних решења. На основу њих су формулисана четири кључна фактора успешне имплементације концепта мултифункционалног руралног развоја. То су: 1) усклађеност плана централне власти са локалним потребама и могућностима; 2) континуитет јавних политика; 3) координација великог броја субјеката; и 4) регулисање одговорности за реализацију пројеката, односно обавезујући карактер аката који се односе на имплементацију модела.

Сви ови фактори, односно предуслови за успостављање разноврсних функција руралних заједница, траже мању или већу, директну или индиректну интервенцију државе. Државна интервенција се подразумева у интеграцији производних и/или непроизводних сектора; њена финансијска подршка је неопходна за очување аутохтоних руралних вредности; а државне дугорочне руралне политике су једна алтернатива неуспешним ад хоц пројектима. Управо је неопходност снажне интервенције државе, уз невелике изгледе за директан повраћај инвестиционих средстава, најважнија препрека за трајнију и свеобухватнију примену концепта. У многим земљама, ове претпоставке примене модела су у нескладу са постављеним политичким и економским системима.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. ASEAN (2014). *Improvement Rural Living Condition Through One Village One Product (OVOP) Movement*. Asean cooperation project NO: IND/SME/11/003/REG. Ministry of cooperatives and SME, Republic of Indonesia.
2. Brinkerhoff, D. (1981). *The Effectiveness of Integrated Rural Development: a Synthesis of Research and Experience*. USAID, PNAAS642, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNAAS642.pdf.
3. Cohen, J. (1987). *Integrated Rural Development - The Ethiopian Experience and the Debate*. The Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala.
4. Conway, G. (2004). The Paradoxes of Integrated Development in *Integrated Approach to Rural Development: Dialogues at the Economic and Social Council*, 18-23. United Nations: New York, United States.
5. Devaux, A., Torero, M., Donovan, J. & Horton, D. (2018). Agricultural innovation and inclusive value-chain development: a review. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, 8(1), 99–123. doi:10.1108/JADEE-06-2017-0065

6. ECOSOC (2004). *Integrated Approach to Rural Development: Dialogues at the Economic and Social Council*. United Nations: New York, United States.
7. Гуобанфа бр. 93. (2015). *Водећа мишљења Генералне канцеларије Државног савета за промовисање интегрисаног развоја примарне, секундарне и терцијарне индустрије у руралним подручјима*. Влада НР Кине. <https://www.waizi.org.cn/law/7999.html> (на кинеском)
8. Гуофа бр. 12. (2019). *Водећа мишљења Државног савета о промовисању ревитализације руралних индустрија*. Влада НР Кине. http://www.gov.cn/zhengce/content/2019-06/28/content_5404170.htm (на кинеском).
9. Hodge, I. & Midmore, P. (2008). Models of Rural Development and Approaches to Analysis Evaluation and Decision-Making. *Économie rurale*, 307, 23-38. doi.org/10.4000/economierurale.406
10. Kimura, S., Yu, W. & Han, M. (2021). Multidimensional Evolution of Rural Development Policy in the People's Republic of China, *ADB East Asia Working Paper Series*, 44, Asian Development Bank.
11. *Закон о промоцији руралне ревитализације* (2021). http://www.moa.gov.cn/gk/zcfg/fl/202105/t20210507_6367254.htm (на кинеском).
12. Lowe, P., Ray, C., Ward, N., Wood, D. & Woodward, R. (1998). *Participation in Rural Development: A Review of European Experience*. University of Newcastle.
13. McCarthy, J. (2005). Rural geography: multifunctional rural geographies reactionary or radical? *Progress in Human Geography* 6, 773-782.
14. Nemes, G. (2005). *Integrated rural development the concept and its operation*, Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
15. Нонгчанфа бр. 7 (2021). *Водећа мишљења Министарства пољопривреде и руралних послова о проширењу вишеструких пољопривредних функција за промовисање висококвалитетног развоја руралне индустрије*. Министарство пољопривреде и руралних послова НР Кине. http://www.moa.gov.cn/govpublic/XZQYJ/202111/t20211117_6382387.htm (на кинеском).
16. Potter, C. & Burney, J. (2002). Agricultural multifunctionality in the WTO - legitimate non-trade concern or disguised protectionism? *Journal of Rural Studies* 18, 35-47.
17. Smith, N. (2019). One village, one product: Agro-industrial village corporatism in contemporary China, *Journal of Agrarian Change*, 19 (2): 249-269. doi: 10.1111/joac.12301.
18. Wilson, G. (2001). From productivism to post-productivism ... and back again? Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of European agriculture. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 26, 77-102.
19. Wilson, G. (2004). The Australian Landcare movement: towards post-productivist rural governance? *Journal of Rural Studies* 20(4):461-484.